

AKO BYŤ ŠŤASTNÝM NAPRIEK EKONOMICKÉMU BLAHOBYTU

Mária Bláhová

Kľúčové slová:

šťastný život, ekonomický rast, závislosť na spotrebe, hospodárska kríza, materiálne statky, duchovné hodnoty, prebytková ekonomika

Key words:

happy life, economic growth, dependence on consumption, economic crisis, material abundance, spiritual values, surplus economy

Abstrakt

V článku podávame pohľad na situáciu v súčasnom globalizovanom svete, v ktorom veľká časť obyvateľstva žije v prebytkových ekonomikách. Podmienky na život a životná úroveň sa výrazne zvýšili v porovnaní s minulosťou a to dokonca aj v chudobných regiónoch. Otázkou zostáva, či materiálny dostatok prináša ľuďom aj primeraný pocit spokojnosti a šťastia. Uvádzame názory viacerých odborníkov na túto situáciu a závere podávame vlastné zhrnutie aký postoj zaujať k problematike šťastia v modernej globalizovanej spoločnosti.

Abstract

The paper provides survey on the typical situation in present globalized world, where a great number of population lives in surplus economies. Life conditions as well as living standards have significantly increased in comparison with the past even in the most backward regions. The question to be responded, however is, whether material abundance shares appropriate feelings of happiness and content in people's lives. We propose some interesting standpoints of professionals from different scientific branches. At the end we submit our own approach to the role of happiness in modern globalized societies.

Úvod

Nespočetné výskumy prinášajú rôzne pohľady a stále novšie a novšie teórie o tom, čo spôsobuje, že niektorí ľudia, ba celé skupiny alebo národy sú šťastnejšie a ich postoj k životu je v prevažnej miere optimistický a u iných je to naopak. Odborníci z prírodných, ekonomických i humanitných vied sa po stáročia snažili objasniť v čom tkvie podstata ľudského šťastia, aby mohli vytvoriť určité pravidlá, podľa ktorých by bolo možné viesť bezproblémový a spokojný život. Problém však spočíval v tom, že sa vedelo len veľmi málo o tom, čo vlastne robí ľudí šťastnými. Názory na to, čo je šťastie sú veľmi rôzne a preto ani samotná definícia tohoto pojmu nie je jednoduchá. Rozdielne ju definujú filozofi, psychológovia, lekári, či ekonómovia a ich závery – čo robí ľudí šťastnými - sú taktiež veľmi odlišné.¹ Skúmanie pocitov spokojnosti a šťastia sleduje aj pozitívna psychológia, ktorej zakladateľom je americký profesor Martin Seligman. Podľa jeho názoru je ľudské šťastie nielen pôžitok, ale je to angažovanie sa a dobré vzťahy s ľuďmi. Šťastie sú aj úspechy a to, či má náš život zmysel.² Dôležité je aj zdravie a osobná sloboda, ktorá sa však chápe v rôznych častiach sveta odlišne.

¹ Napr. nemecký filozof E. Kant dokonca tvrdil, že príčinou pocitu nešťastia nie je možno nič iné ako nedefinovateľnosť pojmu šťastie. Namiesto toho, aby sme ho získali, nás slová a pojmy od neho vzdiaľujú.

² GRENVILLE-CLEAVE, B., BONIWELL, I.: *Rovnica šťastia*. s. 106

Súčasná moderná medicína dokáže vedecky zdôvodniť, že za pocity šťastia je zodpovedný hormón serotonín, ktorý sa tvorí v mozgu, a ktorý prenáša chemické odkazy medzi nervovými bunkami a ovplyvňuje zmeny nálady u človeka. Vedci identifikovali aj rôzne varianty génu, ktoré zapríčiňujú väčšiu či menšiu náklonnosť k depresívnym stavom. Z toho potom vyplýva, že u niektorých ľudí je geneticky dané, že ich pohľad na svet je optimistickejší a bežné stresové situácie dokážu rýchlejšie prekonať. Tento typ génov je taktiež zodpovedný za spúšťača neprimeraných neurochemických reakcií na stresujúce podnety, či dokonca za sklony k samovraždám. To je však len základ, ktorý sa môže pod vplyvom okolností vyvíjať viac či menej pozitívne alebo negatívne. Depresia je pravdepodobne najrozsiahljšou príčinou toho, že sa ľudia cítia nešťastní, aj keď rozhodne nie je jedinou príčinou.

Nevyhovujúce životné podmienky a chudoba sa veľmi často považujú za príčinu nešťastia a naopak - byť bohatý – sa veľmi často považuje za – byť šťastný. Vzťah životných podmienok a sklon k samovražde je jedným z pádných argumentov voči názoru, že šťastie sa dá kúpiť a čím má človek viac peňazí, tým je šťastnejší. Existuje veľmi veľa bohatých ľudí, ktorí sú nešťastní, trpia depresiami, ktoré často končia samovraždami. Epidemiologické (Heretík: Epidemiológia depresie) a demografické štúdie (Montgomery: Measuring Living Standards with Proxy Variables) v rôznych častiach sveta naznačujú niekoľko možných faktorov, ktoré podporujú vysokú, respektíve nízku mieru sklonov k samovraždám. Patria k nim rizikové faktory (chudoba, nezamestnanosť, zvýšená spotreba alkoholu), geografické podmienky (dlhé a nehostinné zimy, oproti slnku a jeho priaznivým účinkom na psychiku), životný štýl (vysoké pracovné nasadenie, tzv. workoholizmus a obava z profesionálneho zlyhania), religiozita (náboženstvo ako ochranný faktor), užívanie antidepresív (s rastom spotreby antidepresív klesá počet samovrážd), atď.

To, čo môže mnohých fascinovať je vzťah medzi výškou príjmov a pocitmi šťastia. Ani rozvinuté krajiny sa nárastom svojho bohatstva nestávajú automaticky šťastnejšími. Očakávania ľudí narastajú úmerne s nárastom ich príjmov, ale priama úmera tu nefunguje, ako poukážeme neskôr.

Sú to však len niektoré z celého komplexu ďalších podmienok a príčin, ktoré spôsobujú že ľudia sú alebo nie sú šťastní.

1. Bohatstvo ako zdroj spokojnosti

Ako uvádza Ekonomický slovník: „Pojem *bohatstvo* je historicky a miestne relatívnou kategóriou, môže to byť stav spoločensky nadpriemerného uspokojovania potrieb alebo súhrn hmotných a nehmotných statkov, v ktorých je nahromadená zhmotnená ľudská práca.“³ Klasik a zakladateľ modernej ekonómie, Adam Smith, vo svojom diele *Bohatstvo národov* uvádza, že „človek je bohatý alebo chudobný podľa toho, koľko si môže dopriať vecí nevyhnutných pre život a život spríjemňujúcich radovánok.“⁴ A jeden z najvýznamnejších českých podnikateľov svojej doby – Tomáš Baťa – hlásal, že „nemôže byť bohatstvo tam, kde sú ľudia zamestnaní vzájomným podvádzaním. Nemajú čas na vybudovanie hodnôt, teda ani na vytvorenie bohatstva.“⁵ Podobne ako šťastie, aj bohatstvo má viacero podôb a niekoľko definícií, ktoré sme uviedli len potvrdzuje, že tento pojem má širokú škálu klasifikácie a interpretácie.

³ Ekonomický slovník. www.euroekonom.sk/poradna/ekonomicky-slovník/

⁴ SMITH, A.: *The Wealth of Nations. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations.* s. 61

⁵ Tomáš Baťa: Obuvník, který dobyl svět. www.dreamlife.cz

Ľudové tradície, literatúra a iné umelecké žánre často spájajú šťastie predovšetkým s duchovnými hodnotami. Aj väčšina svetových náboženstiev odsudzuje sklony k hromadeniu materiálnych statkov a nabáda obracať sa skôr k veciam duchovným, ktoré by viedli ľudí k pozitívnemu mysleniu aj bez hmotných výhod. Aj odborná literatúra a viacerí kvalifikovaní autori sa venovali téme bohatstva a s ním spájajúcom sa šťastím a spokojnosťou.

Harvardský antropológ R. Wrangham, prišiel nedávno s teóriou, v ktorej sa snaží dokázať, čo spôsobilo, že sa ľudia posunuli vo vývoji zo živočíšnej ríše tak, že dokázali ovládnuť svet. Nebolo to len používanie nástrojov ktoré stáli pri „zrode človeka,“ ale za všetkým je podľa jeho názoru používanie ohňa. Tým, že si človek podmanil oheň, ktorý ho nielen chránil pred chladom a nebezpečenstvom, prevratným spôsobom zmenil svoje stravovacie návyky.⁶ Varené jedlo má viac kalórií v porovnaní so surovým a je chutnejšie. Jeho konzumácia prinášala našim predkom prvé pocity spokojnosti a šťastia, väčší prísun živín umožnil vývin ľudského mozgu a zmenil spoločenský život – vznikli tak predchodcovia dnešných manželstiev. R. Wrangham zároveň zdôrazňuje, že aj prvé zväzky medzi mužom a ženou neboli založené na sexe, ale na príprave jedla. To, že láska a spokojnosť idú cez žalúdok, má podľa tejto teórie svoje historické opodstatnenie. Ako tvrdí R. Wrangham, toto bol skutočný moment vzniku ľudského rodu.

Vyvinuli sme sa teda z bytostí, ktoré museli vynaložiť veľa úsilia na to, aby si zaistili dosť potravy, našli partnera, vychovali deti – a boli šťastní. Táto snaha o prežitie, boj proti hladu bol bojom s nepriaznivými podmienkami, živelnými pohromami a neustálym prekonávaním prekážok, ktoré človeku stáli v ceste v boji s prírodou a klimatickými podmienkami.

Možno už v tých časoch vznikla u našich predkov túžba zabezpečiť seba i svojich blízkych aj na dlhšie obdobie - vytvoriť či nahromadiť si určité bohatstvo, ktorým by tento cieľ dosiahli. V kočovných spoločnostiach však bolo pomerne náročné zhromažďovať a vlastniť čokoľvek, čo sa nedalo jednoducho prenášať. Až keď sa ľudia usadili natrvalo, mohli začať zhromažďovať majetky, ktoré, ako dúfali, zabezpečia im šťastnejší život. A keď sa vyvinul systém peňazí, obmedzenie v získavaní majetkov sa úplne vytratilo. Hromadenie peňazí a materiálnych statkov predstavuje poistku „na horšie časy.“ Ľudia sa teda snažili predovšetkým o to, aby získali nejaké bohatstvo, ktoré by im spríjemnilo život. Bohatstvo sa odjakživa spájalo so šťastím, aj keď je známe, že šťastie sa za peniaze kúpiť nedá.

Druhá polovica dvadsiateho storočia však priniesla aj v tejto oblasti veľa prevratných zmien. Dve svetové vojny, ktoré zdevastovali predovšetkým Európu, ale zasiahli aj ostatné časti sveta, zmenili poradie hodnôt. Významné vedecko-technické objavy, naštartovanie ekonomík krajín západnej Európy viedli k nebyválnemu zvýšeniu životnej úrovne obyvateľstva. Čoraz viac ľudí si mohlo dovoliť vylepšenie svojej úrovne bývania, dovolenky v zahraničných destináciách, pomerne pravidelné obmieňanie vozového parku, atď. Zároveň získali aj prístup ku kvalitnejšiemu vzdelávaniu pre seba, i pre svoje deti. Ľudia, ktorí pracovali, sa mali dobre a zdalo sa, že sú aj spokojní a šťastní. Ich priemerný ročný plat sa od konca druhej svetovej vojny síce neustále zvyšoval, ale miera šťastia nestúpala rovnakým tempom. Príčinou tohto stavu môže byť skutočnosť, že ľudia hodnotia výšku svojho príjmu skôr relatívne než v absolútnych číslach. Teda, ak okrem nás bohatnú aj všetci ostatní, individuálny pocit šťastia sa veľmi nezvyší.

⁶ WRANGHAM, R.: *Catching Fire: How Cooking Made Us Human*. s. 45

Napriek tomu, alebo možno práve preto, sa v 60-tych rokoch minulého storočia v USA a v niektorých ďalších krajinách zdvihla vlna protestov proti konzumnej spoločnosti. Bolo to hnutie „hippies“, ktorí spolu s niektorými predstaviteľmi populárnej hudby odsudzovali mamon peňazí a svoje šťastie hľadali v návrate k prírode a v jednoduchom spôsobe života. Aj keď hnutie hippies malo svoje negatívne stránky, ľudia sa začali zamýšľať nad tým, či je materiálne bohatstvo naozaj naplnením šťastia.

2. Závislosť na spotrebe

Ako bolo spomenuté vyššie, ľudstvo po mnohé stáročia svojej existencie vynakladalo nemalé úsilie a bojovalo s nedostatkom obživy a s nepriaznivými životnými podmienkami. Len v ostatných niekoľkých desaťročiach sa problémy spojené s neustálym bojom o prežitie presúvajú od nedostatku k prebytku. Nikdy predtým v minulosti sa ľudia nemuseli zaoberať otázkou, či to, respektíve koľko toho spotrebujú, neuškodí ich zdraviu.

Dnes je však situácia celkom odlišná. Najväčším svetovým problémom v oblasti výživy už nie sú ľudia, ktorých trápi nedostatok jedla. Práve naopak – sú to tí, ktorí ho majú priveľa. Počet ľudí s nadváhou celosvetovo prevýšil počet podvyživených, dokonca aj v chudobných krajinách. Aj v týchto krajinách sa totiž mení zloženie tradičnej stravy a ľudia čoraz menej času venujú fyzickému pohybu – globalizácia zasiahla aj túto oblasť. Výsledkom je to, že obezita sa rýchlo šíri, zatiaľ čo hlad pomaly ustupuje. Teda nie hlad, ale prebytok potravín spôsobuje v mnohých prípadoch, že ľudia prestávajú byť šťastní (tab. 1).

Sme teda svedkami toho, že moderná spoločnosť väčšiny krajín sveta je vystavená a konfrontovaná s prebytkom – a to nielen v oblasti potravín, ale aj iných komodít. Veľká časť sveta žije v takých spoločnostiach, kde funguje prebytková ekonomika a takmer všetky jej odvetvia sú kapacitne preťažené. Z toho vyplýva, že je potrebné zaoberať sa otázkou ako existovať v takomto svete prebytku, ktorý pôsobí aj na psychickú stránku ľudí, aby sa s týmito javmi dokázali vyrovnáť. Je veľmi náročné nepodľahnúť lákadlám reklám, ktoré útočia z každej strany, sú mimoriadne sugestívne a vnucujú nám stále novšie a novšie výrobky a služby. Ak nás presvedčia o tom, že ich k svojmu životu naozaj potrebujeme, môže to viesť k zvýšenej frustrácii a pocit šťastia to rozhodne nezvýši.

T. Sedláček vo svojej knihe *Ekonomie dobra a zla* uvádza, že spotreba je drogou celej našej spoločnosti.⁷ A podobne, ako každá droga, má aj spotreba, pokiaľ sa vymkne spod kontroly, negatívne dôsledky. Čo teda ženie ľudí za materiálnymi statkami a konzumným spôsobom života, keď im to neprináša šťastie a spokojnosť? Odpoveď je taká, že sporenie a hromadenie bohatstva sú v ľuďoch historicky zakódované, pretože znamenajú určitú formu zabezpečenia sa do budúcnosti a istotu. Snaha zabezpečiť seba i svoju rodinu vedie mnohých k tomu, že strácajú súdnosť o tom, kde je hranica únosnosti a hromadenie peňazí a ďalších materiálnych statkov sa pre nich stávajú cieľom samým o sebe. Mnohým ľuďom to prináša pocit dôležitosti, lebo peniaze im zvyšujú spoločenskú prestíž a umožňujú im využívať výhody pohodlného života. Len pomerne malé percento týchto ľudí, napriek vysokým príjmom a spoločenským výhodám, zostáva pevne na zemi a dosahovanie vysokých príjmov pre nich neznamená konečný cieľ. Výsledky výskumov tiež naznačujú, že mnohí ľudia, ktorí sa vďaka zvýšeným príjmom presunuli do vyššej spoločnosti, nedosiahli primeraný pocit spokojnosti a šťastia.⁸

⁷ SEDLÁČEK, T.: *Ekonomie dobra a zla*. s. 89

⁸ BLÁHOVÁ, M.: *Šťastie a ekonomický rast – vzájomné vzťahy a súvislosti*. s. 6

Tabuľka č. 1

Globálna a regionálna spotreba potravín na jedného obyvateľa (kcal/na obyvateľa/na deň)

Oblasť	1964 - 1966	1974 - 1976	1984 - 1986	1997 - 1999	2015	2030
Svet	2358	2435	2655	2803	2940	3050
Rozvojové krajiny	2054	2152	2450	2681	2850	2980
Blízky východ a Severná Afrika	2290	2591	2953	3006	3090	3170
Subsaharská Afrika (s výnimkou Južnej Afriky)	2058	2079	2057	2195	2360	2540
Latinská Amerika a Karibská oblasť	2393	2546	2689	2824	2980	3140
Východná Ázia	1957	2105	2559	2921	3060	3190
Južná Ázia	2017	1986	2205	2403	2700	2900
Industriálne krajiny	2947	3065	3206	3380	3440	3500
Krajiny s prechodnou ekonomikou	3222	3385	3379	2906	3060	3180

Zdroj: FAOSTAT (2003)

Závislosť na spotrebe sa dá liečiť, aj keď je to veľmi náročné a väčšina spoločnosti sa jej bráni. Každá odvykacia kúra je spojená s odriekaním a pevnou vôľou. Svoju úlohu tu zohráva aj stupeň vzdelanosti spoločnosti, ale aj vekové kategórie obyvateľstva, pretože je dokázané, že ľudia s nižším vzdelaním, deti a starí ľudia sú ľahšie manipulovateľní a nedokážu sa vzoprieť nástrahám, ktoré konzumná spoločnosť prináša. Ako ďalej uvádza T. Sedláček, existujú dva spôsoby ako zvýšiť úžitok – nakupovať stále viac a konzumovať stále nové veci a dúfať, že to človeku prinesie pocit uspokojenia a šťastia. Druhý spôsob vedie človeka k trizvemu náhľadu a k uspokojeniu sa s tým čo má, bez ohľadu na okolie a dokázať si ten úžitok lepšie uvedomiť. Ak sa človek dostane do zlomových, životohrožujúcich situácií, uvedomí si ako málo vecí potrebuje k tomu, aby prežil a bol spokojný.

Je to ako s pôstom. Naši predkovia vedeli, prečo je potrebné v istých obdobiach obmedziť jedlo a postiť sa - vedie to k očiste tela a k naštartovaniu organizmu do novej fázy života. Podobne je to aj s materiálnymi statkami – občas je vhodné niektoré veci dennej spotreby vysadiť a po čase si uvedomíme, ako sa tešíme na svoj starý televízor, počítač alebo auto.

Ako sme spomenuli, spotreba je ako droga – čím viac toho človek má, tým viac toho chce a navyše u človeka vzniká pocit, že toho čoraz viac aj potrebuje. Väčšina ľudí si myslí, že ak vymenia staré auto za nové, budú šťastnejší. Je to pravda len do istej miery a ten pocit šťastia je tým kratší, čím viac si toho môžeme dovoliť. To znamená, čím je človek bohatší, tým viac toho paradoxne potrebuje, aj keď teoreticky by vlastne malo platiť, že čím sme bohatší, tým by sme mali byť aj šťastnejší, pretože budeme toho potrebovať menej, lebo všetko už máme. Ale v skutočnosti to takto vôbec nefunguje.

T. Sedláček ďalej uvádza, že spotreba by nemala byť jediným zdrojom šťastia v živote a ak sú naše materiálne potreby saturované, ľudia by si mali uvedomiť, že šťastie treba hľadať v niečom inom. To je však už individuálna voľba každého jednotlivca, navyše podmienená

celým radom ďalších faktorov, ktoré sú dané rozdielnosťou jednotlivých kultúr. Nie je to vôbec jednoduché, a preto sa o to mnohí ani nepokúšajú a volia jednoduchšiu cestu hromadenia materiálnych statkov, ktoré často nemajú ani čas si vychutnať, lebo ich vzápätí nahradia niečím iným. Nové veci a nové vzťahy dokážu ľudí potešiť a uspokojiť čím ďalej tým kratšiu dobu a v mnohých prípadoch sa s nimi ani nedokážu bližšie oboznámiť a stotožniť, pretože konzumná spoločnosť neustále chrlí nové a lepšie, modernejšie a technicky dokonalejšie tovary.

3. Kríza ako záchrana

Ľudský vek sa predlžuje, ľudia majú vo všeobecnosti viac voľného času na svoje záľuby, na svoje rodiny a priateľov a život im spríjemňujú výdobytky modernej techniky. Aj s tým však vzniká problém, pretože ľudia často nedokážu s voľným časom zaobchádzať efektívne, nevedia ho využiť tak, aby boli šťastní a spokojní.

To, že s tým môže byť problém, odhadol už v tridsiatych rokoch minulého storočia britský ekonóm J. M. Keynes. Vo svojej eseji *Ekonomické možnosti našich vnukov* totiž poznamenal, že napriek dlhému vývoju v dejinách ľudstva, najzávažnejšie pozitívne zmeny v priemernej životnej úrovni ľudí nastali až po nástupe priemyselnej revolúcie (18. storočie). Ako tvrdí Keynes, napriek zvýšeniu počtu obyvateľstva, sa životná úroveň v USA a v Európe zvýšila od r. 1700 štvornásobne. Keynes ďalej predpovedal, že tento trend bude pokračovať v nasledujúcich sto rokoch a životná úroveň sa zvýši štvor- až osemnásobne. Výsledkom by, podľa Keynesa, bolo to, že permanentný boj za prežitie, ktorému ľudstvo muselo čeliť od začiatku svojej existencie, prestane vlastne existovať. Namiesto toho, tvrdí Keynes, nastane reálny a trvalý problém ako využiť túto voľnosť a dokázať sa oslobodiť spod ekonomických tlakov tak, aby ľudia dokázali žiť rozumne, zmysluplne a boli spokojní a šťastní.⁹

Zdá sa, že Keynesove odhady boli celkom presné - veľká časť sveta žije v prebytkových spoločnostiach a ľudia riešia celkom iné problémy ohľadne šťastného a spokojného života ako naši predkovia. Napriek tomu, že svetová ekonomická kríza priniesla problémy a ľudia šetria viac, v mnohých spoločnostiach sa ľudia stále riadia tým, že chcú mať viac a nedokážu si pripustiť, že by kríza mohla postihnúť ich alebo ich rodiny. Pritom už starogrécki filozofi tvrdili, že lepšie je mať menej, pretože čím toho má človek viac, tým menej je slobodný. Mnohí si však dnes myslia, že platí pravý opak – čím viac toho majú, tým sú slobodnejší. Výsledkom toho je v mnohých prípadoch to, že sa človek naháňa celé dni v práci, ktorú často neznáša, aby si mohol kúpiť veci, ktoré vlastne ani nepotrebuje. A to všetko len preto, lebo si nahovára, že potom už bude šťastnejší a spokojnejší a nedokáže sa zastaviť. Zvyčajne sa musí stať niečo veľmi významné, čo by ho primälo k prehodnoteniu postojov. Môže to byť nečakaná choroba či iná tragédia v blízkom okolí, strata zamestnania, alebo aj ekonomická kríza. Ľudstvo potrebuje krízu k tomu, aby sa zmenilo. Je samozrejmé, že tá kríza by mala byť umiernená a dávkovaná postupne. To je však situácia, ktorú nikto nedokáže naplánovať vopred a tobôž zariadiť.

Britský ekonóm T. R. Malthus na prelome 18. a 19. storočia uviedol svoju teóriu, v ktorej tvrdil, že s rastom príjmov a bohatstva ľudí dôjde k zvýšeniu populácie, pretože si budú môcť „dovoliť“ mať viac detí, ktoré dokážu uživiť. Viedlo by to však ku geometrickému nárastu populácie, v porovnaní s lineárnym rastom potravín. To by mohlo mať katastrofické následky,

⁹ KEYNES, J. M.: *Economic Possibilities for Our Grandchildren*. s. 360-364

ktoré by dokázali vyriešiť občasné vojny, hladomor alebo hospodárske krízy. T. R. Malthus ich horlivo obhajoval ako prirodzenú reguláciu populácie a dosiahnutia rovnováhy.¹⁰

Súčasný vývoj však ukazuje, že rastúce bohatstvo, vyššia životná úroveň a prosperita vedú skôr k znižovaniu pôrodnosti. Americký ekonóm, nositeľ Nobelovej ceny G. S. Becker to zdôvodňuje tým, že dopyt po veľkých rodinách sa znižuje preto, lebo s rastúcim bohatstvom spoločnosti sa čas vynaložený na starostlivosť o deti stáva drahším a stúpa dôležitosť vzdelania, ktorá stimuluje rodičov, aby investovali do vzdelávania svojich detí viac, čím sa náklady rodín ďalej zvyšujú.¹¹ Záver je teda, podľa G. S. Beckera, presne opačný ako predpovedal T. R. Malthus. Ak zoberieme do úvahy, že kritériom pre obnovu generácií je priemerná pôrodnosť 2,1 dieťaťa na jednu rodinu, táto hranica pôrodnosti v súčasnosti klesla nielen v rozvinutých, ale aj v mnohých krajinách tretieho sveta, napr. v Brazílii alebo Thajsku. Vysoká pôrodnosť sa drží stále v Indii a v krajinách subsaharskej Afriky. Teoreticky z toho vyplýva, že z hrozby preľudnenia planéty a nedostatku potravín (Malthus), sme sa dostali až k obavám o samotnú existenciu ľudstva. Východisko z tejto situácie nie je jednoduché, pretože obhajovať vojny v žiadnom prípade nechceme, ale hospodárskym krízam sa nevyhneme.

V tomto článku sa však nechceme zaoberať ekonomickými dôsledkami krízy, ale zamerať sa skôr na sociologické aspekty v zmene správania ľudí a poukázať na to, ako sa s rastúcou prosperitou mení správanie ľudí a ich pocity šťastia a spokojnosti.

Ak porovnáme ako sa zmenili pomery v spoločnosti, v ktorej žijeme za ostatných dvadsať rokov, je to obrovská zmena. Ľudia síce vtedy zarábali menej, ale veľké platové rozdiely neexistovali. Vlastniť auto bolo istým luxusom, dnes to patrí k pomerne bežnej výbave domácností. Ľudia sa dnes porovnávajú nie s tým, či auto majú, ale akú značku vlastnia, resp. ako často ho menia za nové. Podobne je to aj s inými komoditami, či využívaním služieb.¹² Záleží na porovnávaní a aké aspekty sa pri porovnávaní berú do úvahy - to všetko hrá významnú úlohu pri pocitoch šťastia. Mnohí ľudia sa totiž nedokážu porovnávať s podobnou sociálnou skupinou, ale majú prehnané, pre nich neuskutočniteľné a nedosiahnuteľné nároky. Tie vedú potom k frustrácii a nespokojnosti. A pritom je pravdou to, že prudké zmeny v náraste pocitov šťastia nastávajú len u najnižších príjmových vrstiev obyvateľstva.

Ak sa človek dostane z absolútnej chudoby na úroveň, ktorá ho posúva nad hranicu chudoby, vtedy prežíva najväčšie pocity šťastia. Tento fakt je prakticky totožný vo všetkých častiach sveta, aj keď hranica chudoby je v rôznych krajinách výrazne odlišná. Je síce náročné, až takmer nemožné porovnávať pocity šťastia u ľudí, ktorí pochádzajú z rôznych kultúr, ale fakt, že väčší majetok prináša viac šťastia iba na nízkych príjmových úrovniach, platí prakticky všade vo svete, bohaté krajiny, napr. USA, Japonsko či Veľkú Britániu nevynímajúc. Ľudia v týchto krajinách sú v priemere bohatší ako napr. obyvatelia Thajska alebo Mexika, ale šťastnejší rozhodne nie sú.¹³

Tak, ako to predpovedal J. M. Keynes v tridsiatych rokoch minulého storočia platí, že bohaté krajiny už dospeli k určitému zlomovému bodu a pocity šťastia a spokojnosti sa postupne

¹⁰ MALTHUS, T. R.: *An Essay on the Principle of Population*. s. 18

¹¹ BECKER, G. S.: *Fertility and the Economy*. s. 185-201

¹² Je zaujímavé, že v bývalých socialistických krajinách východnej Európy sa tesne po začiatku procesov demokratizácie zaznamenala nižšia úroveň šťastia ako pred ním. Vysvetľuje sa to tým, že v bývalom režime mali ľudia malé očakávania, ktoré sa po jeho páde výrazne zvýšili, ale realita značne zaostávala za očakávaniami.

¹³ BLÁHOVÁ, M.: *Šťastie a ekonomický rast – vzájomné vzťahy a súvislosti*. s. 3

dostanú do popredia záujmu politikov i ekonómov. Hédonistická psychológia, alebo veda o pocitoch šťastia, si spolu s ekonomickou teóriou šťastia získavajú čoraz väčšiu podporu aj medzi odbornou verejnosťou.

4. Morálna zodpovednosť

Podpora ekonomického rastu však zostáva stále hlavným cieľom hospodárskej politiky väčšiny štátov. Aj keď je stále zrejmé, že zvýšený rast národných ekonomík vedie vo väčšine krajín k vyššej životnej úrovni obyvateľstva, v ostatných rokoch sa kult hrubého domáceho produktu stretáva aj s nepriaznivou kritikou. Mnohí v nej totiž vidia príčinu prehnaneho drancovania prírodných zdrojov, ktoré sú v mnohých prípadoch zastieracím manévrom a ospravedlnením pre presadzovanie záujmov niektorých skupín hospodárskej sféry. Výsledkom je však to, že bohatší sa stávajú bohatšími a prehľbuje sa nerovnosť medzi ľuďmi. Ďalšou príčinou kritiky HDP je to, že do hrubého domáceho produktu krajiny sa započítavajú aj výdaje, ktoré súvisia s vyslovene negatívnymi javmi, ako je pocit ohrozenia, bezpečnosti, zvýšený počet automobilových a iných nehôd, apod. Všetky tieto javy podporujú ekonomický rast v tom, že obyvatelia investujú viac prostriedkov, aby si zabezpečili zvýšenú ochranu a bezpečnosť, ale pocit spokojnosti a šťastia sa u nich nezvyšuje. Práve naopak, aby ochránili svoje rodiny a svoje majetky, najímajú si bodyguardov, ktorí ich majú v prípade potreby ochrániť. Zvyšuje to ekonomický rast a dokonca aj zamestnanosť, ale dokážu ľudia takto viesť plnohodnotný, šťastný a spokojný život? V krajinách s autoritárskym režimom je táto skutočnosť bežná a vo svete zvýšeného nebezpečenstva teroristických útokov sa tento jav prejavuje v čoraz väčšej miere aj vo vyspelejších krajinách.

Podľa profesora politickej ekonómie na harvardskej univerzite B. M. Friedmana, je „ekonomický rast podstatný a nevyhnutný, pre väčšiu príležitosť, toleranciu rôznosti, spoločenskú mobilitu, záväznú poctivosť a oddanosť demokracii“. ¹⁴ Ako ďalej uvádza B. M. Friedman, v dobách rozvoja majú štáty sklony k liberalizácii – rozširujú práva občanov, znižujú obmedzenia a viac prispievajú tam, kde je to potrebné. Keď nastane stagnácia, prejavujú väčšie tendencie prikloniť sa k autoritárstvu. Hospodársky rast, podľa neho, nielenže zvyšuje životnú úroveň a umožňuje veľkorysejšiu sociálnu politiku, ale vyvoláva v ľuďoch viac optimizmu voči budúcnosti, čo zase zvyšuje pocity spokojnosti a šťastia. Je to zaujímavý pohľad, aj keď sa autor zameral predovšetkým na analýzy vyspelých krajín, predovšetkým USA, Veľkej Británie, Francúzska a Nemecka. B. M. Friedman zároveň tvrdí, že akékoľvek znížovanie rastu by poškodilo predovšetkým zaostalejšie časti sveta, pretože by sa spomalil globálny rast. Jedným dychom však dodáva, že trhovú ekonomiku ešte automaticky nezaručí ani rast, ani sociálnu spravodlivosť, ba ani hospodársku efektivitu. Na dosiahnutie týchto cieľov sa vyžaduje významná zaangažovanosť zo strany vlád jednotlivých krajín. Politici však myslia politicky a ich pohľad býva často krátkodobý a populistický. Preto sa môže stať, že dokážu pochovať aj najlepšiu víziu o prepojení ekonomického rastu a zvýšenia blahobytu a šťastia. S niektorými názormi B. M. Friedmana by sa dalo polemizovať, ale jeho pohľad na rast pocitov šťastia a spokojnosti u ľudí je rozhodne zaujímavý. ¹⁵

¹⁴ FRIEDMAN, B. M.: *The Moral Consequences of Economic Growth*. s. 135

¹⁵ V amerických dejinách je niekoľko príkladov, ktoré tvrdenia Friedmana priamo popierajú. Napr. keď v r. 1893 vypukla v USA hospodárska kríza, tlak v prospech liberálnych reforiem neprestal – hnutia na podporu zavedenia všeobecného hlasovacieho práva, či zvýšenie sociálnej spravodlivosti pokračovali vo svojej intenzite.

5. Šťastné národy

Samotná myšlienka, že šťastie je pre zdravý rozvoj spoločnosti dôležité, nie je vonkoncom nová. Thomas Jefferson (1743–1826), ktorý stál pri vzniku Spojených štátov, kládol úsilie o dosiahnutie šťastia na rovnakú úroveň ako slobodu a demokraciu v živote krajiny. Od tých čias táto téma rezonuje viac alebo menej v rôznych častiach sveta podľa momentálnej situácie a vývoja v jednotlivých regiónoch.

Niektoré inštitúcie sa snažia zaviesť iné meradlá hospodárskeho rozvoja ako je hrubý domáci produkt - napr. ukazovateľ skutočného pokroku (genuine progress indicator), udržateľný ekonomický blahobyť (sustainable economic welfare), index šťastia (happiness index), a iné. Na ich stranu sa často prikláňajú aj renomovaní ekonómovia, ktorí tvrdia, že keby sa krajiny odklonili od honby za materiálnymi statkami, zostalo by viac priestoru na duchovné veci, ktoré by obyvateľov viedli k pozitívnejším náladám.

Aj myšlienka zavedenia indexu národného šťastia (national happiness index), ktorú pre svoju krajinu zaviedol bhutanský kráľ, je zaujímavá. Je diskutabilné, či táto krajina, ktorá zápasí s problémami rastu svojej ekonomiky, ako aj úrovne demokracie, dosiahne výraznejší pokrok zavedením takéhoto ukazovateľa, hoci sa snaží, aby ju v tomto smere nasledovali aj ďalšie štáty sveta.

A ako je to so šťastnými, či menej šťastnými národmi? Adrian White z Leicesterskej univerzity vo Veľkej Británii, vytvoril štúdiu najšťastnejších a najnešťastnejších národov a zostavil tzv. svetovú mapu šťastia. Použil pri tom údaje z rôznych medzinárodných organizácií a vzorku 178 krajín z celého sveta (tab. 2). Výsledky priniesli pomerne prekvapujúce fakty, že mnohé vyspelé krajiny (USA – 23., Nemecko – 35., Veľká Británia – 41., Japonsko – 90....) sa umiestnili na nižších miestach v porovnaní s takými krajinami ako napr. Bhutan – 8., Kostarika – 13., Seychelské ostrovy – 20. Na druhej strane spektra však nie sú výraznejšie rozdiely v porovnaní s inými výsledkami výskumov – na posledných troch miestach sú najchudobnejšie africké štáty, v ktorých prevláda okrem ekonomickej aj politická nestabilita. Závery, ku ktorým A. White dospel sú, že pri posudzovaní spokojnosti kladú ľudia väčší dôraz na zdravie ako na blahobyť a vzdelanie. Tieto tri faktory však zároveň hrajú pri pocitoch šťastia najväčšiu úlohu.

Tabuľka č. 2

Najšťastnejšie krajiny	Najmenej šťastné krajiny
1. Dánsko	178. Burundi
2. Švajčiarsko	177. Zimbabwe
3. Rakúsko	176. Demokratická republika Kongo
4. Island	175. Moldavsko
5. Bahamské ostrovy	174. Ukrajina
6. Fínsko	173. Sudan
7. Švédsko	172. Arménsko
8. Bhutan	171. Turkménsko
9. Kanada	170. Bielorusko
10. Írsko	169. Gruzínsko
77. Česká republika	
129. Slovenská republika	

Zdroj: A. White, University of Leicester (2007)

Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) pravidelne uverejňuje výsledky výskumov na základe 30 posudzovaných kritérií, ako sú napr.: ekonomický rozvoj, školstvo, zdravie, zamestnanosť, sociálny systém, bezpečnosť, všeobecná spokojnosť ľudí so svojím životom, atď. Podľa nich, medzi najšťastnejšie a najspokojnejšie národy patria škandinávske krajiny (tab. 3). V týchto krajinách vo všeobecnosti prevláda vysoká miera vzájomnej dôvery medzi ľuďmi, ako aj dôvery obyvateľstva k vládam svojich krajín.

Tabuľka č. 3

1. Dánsko
2. Nórsko
3. Holandsko
4. Švajčiarsko
5. Rakúsko
6. Izrael
7. Fínsko
8. Austrália
9. Kanada
10. Švédsko
24. Česká republika
29. Slovenská republika

Zdroj: OECD (2012)

Pre pocity šťastia a spokojnosti je pre obyvateľov Európskej únie dôležité zdravie, dobré rodinné zázemie, blízke vzťahy medzi priateľmi, spokojnosť v zamestnaní, v komunite, v ktorej ľudia žijú, náboženstvo, dobrý zdravotný stav a osobná sloboda. Zdrojom najväčšej neistoty obyvateľstva únie je hrozba nezamestnanosti, stúpajúce životné náklady a životná úroveň na dôchodku. Vysoko sa cení vyváženosť medzi prácou a súkromím, pretože ľudia s vyššími príjmami trávajú oveľa viac času v práci, sú vystavení vyššiemu stresu a namiesto toho, aby sa venovali rodine alebo odpočinku, pracujú. Zvyšuje sa u nich podráždenosť, hnev a napätie, ktoré rozhodne nevedú k nárastu pocitov šťastia či spokojnosti.

Tzv. *Správa o stave šťastia vo svete* (World Happiness Report), ktorú pre OSN vypracoval Earth Institute, Columbia University poukazuje na to, ako sú ľudia v jednotlivých krajinách spokojní so svojím životom (tab. 4). Výskumu sa zúčastnilo 156 krajín sveta a vyplýva z neho, že najšťastnejšie krajiny sa nachádzajú na severe Európy, prevažne v Škandinávii. Tie najmenej šťastné sú takmer všetky zo Subsaharskej časti Afriky. Zarážajúce je nízke hodnotenie Bulharska (147.), ktoré je členským štátom Európskej únie. Nie je to len bohatstvo a vysoký príjem na jedného obyvateľa (toto bolo zdôraznené viackrát), ktoré robia ľudí šťastnými. Zamestnanosť, predovšetkým tá dlhodobá, ako aj istota zamestnania, ktoré spolu s ekonomickou stabilitou, sociálnymi istotami, vysokou mierou politickej slobody a absencia, resp. minimálna korupcia - tvoria najdôležitejšie kritériá pri určovaní determinantov šťastia.

Tabuľka č. 4

Najšťastnejšie krajiny	Najmenej šťastné krajiny
1. Dánsko	156. Togo
2. Fínsko	155. Benin
3. Nórsko	154. Stredoafrická republika
4. Holandsko	153. Sierra Leone
5. Kanada	152. Burundi
6. Švajčiarsko	151. Komory
7. Švédsko	150. Haiti
8. Nový Zéland	149. Tanzánia
9. Austrália	148. Demokratická republika Kongo
10. Írsko	147. Bulharsko
36. Česká republika	
55. Slovenská republika	

Zdroj: UN Commissioned Report by Earth Institute, Columbia University (2012)

Záver

Ľudia sa odjakživa snažili, aby bol ich život šťastný a spokojný. V rôznych etapách historického vývoja, pristupovali k naplneniu tohoto cieľa rozličnými spôsobmi. Hromadenie materiálnych statkov a peňazí bolo vždy spájané s predstavou šťastia a spokojnosti. Aj keď je pravda, že bohatí ľudia sú vo všeobecnosti spokojnejší, neplatí to vždy a ako sme poukázali na začiatku, ani bohatstvo nezaručuje automaticky šťastný život a mnohí bohatí ľudia trpia depresiami a majú sklony k samovraždám.

Aj keď sa hromadenie peňazí zvyčajne odsudzuje, aj peniaze môžu niekedy prinášať šťastie. Nesmú sa však stať cieľom samým o sebe, ale mali by slúžiť na naplnenie veľkorysejších a vznešenejších cieľov. Príkladom sú niektorí bohatí investori, ktorí pochopili, že na vlastný spokojný a šťastný život im stačí určitá časť ich majetku. Warren Buffet, či Bill Gates dali svojmu životu iný zmysel – ich peniaze môžu zmeniť životy mnohých chudobných ľudí, ktorí by bez ich pomoci zostali bez vzdelania či bez zdravotnej starostlivosti. Je to len jeden príklad z mnohých, ako byť šťastný napriek blahobytu.

Šťastie je jedným z veľkých hesiel novoveku (Be happy), pretože vzbudzuje vo všeobecnosti v ľuďoch viac optimizmu a celkového pozitívneho postoja k svetu ako melanchólia, smútok, alebo depresie. Preto sú reklamy plné väčšinou mladých, šťastných a spokojných ľudí, ktorým sa darí vo všetkom – v práci i v súkromí. To je imidž súčasnej spoločnosti, ktorá láka ľudí do svojich pascí, o ktorých sme hovorili. Najst' vyváženosť medzi mierou únosnosti hmotného blahobytu a vhodným trávením voľného času, ktoré súvisia aj s predlžovaním ľudského života vďaka modernej medicíne, si vyžaduje istú dávku sebareflexie.

Rôzne teórie a výskumy sa snažia vniesť do tejto problematiky rôzne aspekty a dobré rady. Ekonomická teória šťastia (happiness economics) a determinanty šťastia (determinants of happiness) hľadajú nové objasnenia pre nové možnosti šťastného života ľudí v modernej spoločnosti. Ich kritici však poukazujú na to, že zavedenie „indexu šťastia“ ako matematicky merateľnej veličiny je nemožné a slúži len na pochybné napĺňanie ambícií politikov. Na druhej strane jej zástancovia tvrdia, že aj keď sú takéto hodnotenia nepresné, predsa len

výraznejšou mierou hodnotia úroveň pokroku a rozvoja a vyvolávajú užitočné diskusie na tému šťastný a spokojný život.

Jednoznačný recept alebo návod na šťastie nejestvuje. Kvalita spoločnosti sa určuje aj podľa miery jej súdržnosti. Je to kombinácia dôvery, vzájomnosti, pomoci a dobrovoľnosti. V niektorých krajinách je dôvera v iných veľmi nízka (Turecko 7%), v iných je vysoká (Dánsko 68%).¹⁶ Ako ukázali výsledky výskumov renomovaných svetových organizácií, na popredných miestach šťastných národov sa pravidelne umiestňujú škandinávské krajiny. K najšťastnejším národom už dlhodobo patria Dáni.

Ani krajiny s veľkými rozdielmi medzi bohatými a chudobnými nepatria medzi menej šťastné ako tie, kde je bohatstvo rozdelené rovnomernejšie. Ako to predvídala Keynes, vyspelé západné krajiny už dosiahli bod zvratu a za ostatných štyridsať rokov sa, napriek zvyšujúcej prosperite, pocity šťastia u ich obyvateľov nezvyšujú, skôr naopak, stagnujú, alebo klesajú. Preto sa v post-industriálnej spoločnosti, pocity šťastia a spokojnosti dostávajú aj do pozornosti politikov.

Môžeme teda konštatovať, že blahobyť je síce dobrá vec, ale ekonomický rast sám o sebe celkom iste nezaručuje ani vysokú kvalitu života, ani pocity šťastia u ľudí. Za určitou príjmovou hranicou (ktorá je však veľmi individuálna), všetko navyše už neprináša šťastie, ale len komfort. Peniaze majú pomôcť ľuďom, aby žili dôstojne. Je však veľmi náročné určiť limity dôstojnosti. Aj bohatí ľudia a prosperujúce krajiny majú svoje nenaplnené ambície – mať stále viac – a práve to ich brzdí v šťastí. Podľa nášho názoru, svoju úlohu v tomto zohráva aj príslušnosť k určitej kultúre, resp. kultúrne rozdiely, na základe ktorých sa ľudia zaraďujú do navzájom odlišných skupín. Odlišné kultúry majú vďaka svojim odlišným hodnotám a životným cieľom aj odlišný prístup ku šťastiu. To následne ovplyvňuje vyjadrenia jednotlivcov o šťastí či spokojnosti v ich živote. Navyše, veľmi sa líšia aj podnety, ktoré ľuďom z rôznych kultúr prinášajú šťastie a spokojnosť. Základné potreby majú všetci ľudia rovnaké, avšak navzájom sa odlišujú spôsobom ich uspokojovania. Každodenný výber a rozhodovanie im umožňuje ich vlastný systém hodnôt. Z hľadiska pocitu šťastia je veľmi dôležité, či sú hodnoty ľudí a ich správanie v súlade.

V závere by sme chceli zdôrazniť, že téma šťastia a spokojnosti v živote ľudí i celej spoločnosti je aktuálna. Aj keď sa zdá, že krajiny musia v súčasnosti čeliť vážnejším problémom ako tomu, či sú ľudia šťastní alebo spokojní, považujeme túto oblasť skúmania za dôležitú, pretože podľa nášho názoru, šťastní a spokojní ľudia dokážu ľahšie odolávať problémom a nástrahám, pred ktoré ich dnešná doba stavia.

Literatúra:

- [1] BECKER, G. S. *Fertility and the Economy*. In : Journal of Population Economics. Volume 5, Number 3. 1992, s. 185 – 201.
- [2] BLÁHOVÁ, M. *Šťastie a ekonomický rast – vzájomné vzťahy a súvislosti*. In: Ekonomika a management [vedecký online časopis]. <http://www.ekonomikaamangement.cz>. Praha : Fakulta podnikovohospodárska, Vysoká škola ekonomická v Praze, 2008. - ISSN 1802-8934. - č. 3.
- [3] Ekonomický slovník. www.euroekonom.sk/poradna/ekonomicky-slovník/

¹⁶ GRENVILLE-CLEAVE, B., BONIWELL, I.: *Rovnica šťastia*. s. 24

- [4] FRIEDMAN, B. M. *The Moral Consequences of Economic Growth*. 1. vyd. New York: A. A. Knopf, 2005, 570 s. ISBN 978-1-4000-9571-1.
- [5] GRENVILLE-CLEAVE, B., BONIWELL, I. *Rovnica šťastia*. Elwin Street Limited: Eastone Books. 2009, 144 s. ISBN 978-80-8109-094-3.
- [6] HERETÍK, A. *Epidemiológia depresie*. www.mediforum.sk
- [7] KEYNES, J. M. *Economic Possibilities for Our Grandchildren*. In: *Essays in Persuasion*. 1. vyd. New York: W.W. Norton & Co. Inc., 1963, s. 358-373. ISBN 0-393-00190-3.
- [8] MALTHUS, T. R. *An Essay on the Principle of Population*. 4. vyd. New York: Oxford University Press, Inc. New York, 2008, 172 s. ISBN 978-0-19-954045-7.
- [9] MONTGOMERY, M. R., GRAGNOLATI, M., BURKE, K., PAREDES, E. *Measuring Living Standards with Proxy Variables*. www.popcouncil.org.pdf
- [10] SEDLÁČEK, T. *Ekonomie dobra a zla*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství 65. pole, 2009, 272 s. ISBN 978-80-903944-3-8 2009.
- [11] SMITH, A. *The Wealth of Nations. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Digireads.com Publishing. 576 s. ISBN 1-4209-3206-3.
- [12] Tomáš Baťa: Obuvník, který dobyl svět. URL [http:// www.dreamlife.cz/svet-uspesnych/](http://www.dreamlife.cz/svet-uspesnych/)
- [13] TOMKINS, R. *How to Be Happy*. In: *Financial Times Weekend*. 08.03. 2003.
- [14] WHITE, A. Psychologist Produces the First-Ever World Map of Happiness. *Science Daily*, 14. 11. 2006. s. 30-35.
- [15] WRANGHAM, R. *Catching Fire: How Cooking Made Us Human*. 1. vyd. New York: Basic Books, 2009, 309 s. ISBN 978-0-465-01362-3.

JEL Z 13

PhDr. Mária Bláhová, PhD.

odborná asistentka Katedry anglického jazyka
 Fakulta aplikovaných jazykov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska 1/b, 852 35 Bratislava 5
 Slovenská republika
majablahova@gmail.com